

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

Ємельяненко Євгенія Олегівна

УДК: 141.7:32:17.021(043.3)

**СТРАТАГЕМНЕ МИСЛЕННЯ
В МОДЕЛЮВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Бех Володимир Павлович,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Парахонський Борис Олександрович,
Національний інститут проблем міжнародної
безпеки, завідувач відділу глобальної безпеки
та європейської інтеграції;

кандидат філософських наук, доцент
Здіорук Сергій Іванович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
завідувач відділу гуманітарної політики.

Захист відбудеться “09” вересня 2010 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “27” липня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Суспільство, що історично формувалось як сумісна життєдіяльність людей, як не парадоксально, ніколи не передбачало життя цих людей в альтруїстичній згоді. Люди об'єднувались заради спільного добробуту, завжди прагнучи (свідомо чи ні) через цей спільний добробут досягти найглибшого задоволення власних приватних інтересів, що неминуче призводило до боротьби. Як мистецтво задоволення інтересів, боротьби за них, завоювання та втримання влади в соціальній практиці виникла політика.

У процесі пошуку шляхів досягнення поставленої мети складна ціннісно-сміслова сфера особистості визначає, який з них обрати і вперше виникає проблема: *яким саме шляхом правомірно домагатися бажаного*. Людина завжди прагне досягти бажаного з найменшими витратами, і часто непрямим шляхом. В умовах суспільно-політичних чи державно-управлінських відносин цінність винайдення такого менш витратного, ефективнішого, обхідного шляху зростає пропорційно масштабу цілі, за досягнення якої точиться боротьба.

Еволюціонуючи разом із суспільним розвитком, політика та державне управління в різних культурах породили такий специфічний спосіб освоєння соціальної дійсності – *стратагемне мислення*, що дозволяє розробити непрямий спосіб перемоги у боротьбі за власні інтереси. Будучи присутнім в усіх світових культурах, знаходячи відображення в усіх великих цивілізаціях найбільшого розвитку стратагемність здобула в східній культурі, а саме в культурі Стародавнього Китаю.

Стратагема (давньогрецькою *στρατήγημα* – *військова хитрість*) – поняття, яке було сформульовано в культурі Китаю більше трьох тисяч років та означає “прийом”, “техніку”, “маневр”, “виверт”, “хитрість”. У більш широкому сенсі, стратагемне мислення являє собою сукупність розумових операцій, спрямованих на освоєння суспільно-політичної дійсності за допомогою планування стратегічних прийомів та системи непрямих ходів, що застосовуються для досягнення прихованої мети, отримання переваги або перехоплення ініціативи в боротьбі.

Проблема правомірності застосування маневрів та прийомів у політичній практиці є суперечливою і має багато різних способів вирішення, в той час як питання ефективності та широкої вживаності маневрів у соціальній практиці завжди тлумачиться однозначно – вони є надзвичайно ефективними та іманентно присутні в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Через свою всезагальність проблема використання стратагемного мислення в політичній діяльності вже давно набула характеру філософської, хоча відповідного вирішення й не отримала, що й визначає актуальність даного дослідження.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Проблематика, що підіймається в дослідженні, знаходиться на перетині наукових площин та є мультидисциплінарною. Це зумовлює великий обсяг літературних джерел, дотичних до проблеми стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки, з одного боку, та лише поверхове звернення до неї, відсутність ґрунтовної її розробки в цих джерелах – з іншого.

Так, першою групою джерел є праці з галузі соціальної філософії та філософії політики, що осмислюють соціальний світ, явище “політичного” взагалі, політичної сфери суспільства. Ці праці створюють розгалужену основу для дослідження більш локальних особливостей політичної діяльності та включеності людини до владних відносин (В.Андрущенко, О.Бабкіна, В.Бєбик, В.Бєх, К.Гаджиєв, Б.Гаєвський, В.Гобозов, В.Горбатенко, Л.Губерський, В.Додонова, В.Ільїн, В.Кремень, В.Крисаченко, С.Наумкіна, М.Степико, М.Шаповаленко та багато інших).

Другою групою виступають праці з політичної психології, які розглядають феномен політичної поведінки і цим самим створюють підґрунтя для дослідження особливостей стратагемного мислення в її моделюванні (В.Васютинський, Е.Велешко, В.Вітер, В.Войтасик, В.Волков, М.Головатий, Л.Гозман, Г.Ділігенський, О.Єгорова, Л.Карамушка, Ф.Кирилук, В.Крамник, П.Кузьмін, А.Пойченко, А.Рудська, А.Склярук, О.Шестопад, О.Шурко, А.Юр’єв та інші).

Третьою групою джерел є праці зі стратегічного аналізу і планування в політиці, політичних технологій і виборчих процесів, міжнародних відносин (І.Ансоф, О.Берданова, Дж.Брайсон, Б.Бірштейн, В.Боршевич, Т.Брус, В.Вакуленко, В.Виноградов, О.Виханський, С.Здіорук, А.Кокошин, В.Корнійчук, В.Мамонова, П.Мироненко, В.Нудельман, Е.Ожиганов, Б.Парахонський, Г.Почепцов, В.Рєбкало, І.Санжаровський, В.Тєртичка та інші).

Четвертою групою є історичні (Каутилья, Сунь-Цзи, Полієн, Секст Юлій Фронтін) і сучасні джерела (О.Воєводін, Я.Скир, С.Фаєр та інші), присвячені демонстрації прикладів реалізації стратагемного мислення в суспільно-політичній діяльності.

П’ятою групою постають історико-культурологічні, лінгвістичні і синологічні праці, присвячені осмисленню стратагемного мислення як яскравого елемента стародавньокитайської цивілізації (Т.Зав’ялова, Х. фон Зєнгер, І.Конрад, В.Малявін, В.Мясников, О.Нарочницький).

Окремою ланкою стоять роботи, в яких термін “стратагема” поодинокі згадується в значенні “генеральний план, напрям”, але наукового осмислення не отримує (О.Аврускіна, О.Горбань, М.Крючков, В.Скуратівський, В.Тарасов, А.Толстоухов, С.Тєропцев, А.Філіпенко, О.Шоркін та ін.).

Тож, певна теоретична база для вивчення стратагемного мислення напрацьована, але комплексне осмислення в науці даного феномену до сьогодні відсутнє. Спроба комплексного дослідження стратагемного мислення до сьогодні одна – двохтомна праця Х. фон Зєнгера “Стратагеми. Про китайське мистецтво жити і виживати”. Також варто відзначити важливість підвищеної уваги російських вчених до культури Китаю, що дає сьогодні велику кількість якісних перекладів стародавньокитайських текстів та частково знімає проблему подвійного перекладу та інтерпретації (М.Конрад, В.Малявін, В.Мясников – російська синологічна школа). Варто зауважити, що в Україні проблематика стратагемного мислення уваги науковців майже не привернула.

У сучасному суспільстві гостро постає проблема маніпулювання людською свідомістю та впливу на людську поведінку, а застосування

різноманітних маневрів і прийомів в усіх сферах суспільної практики вимагає етико-моральної і ціннісної регуляції. Незважаючи на широке застосування маневрування в боротьбі за реалізацію політичних інтересів, системного теоретико-філософського осмислення явище застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки, в політичній діяльності не отримало. Ця суперечність між поширеним використанням, силою впливу, яке має стратагемне мислення у політичній діяльності, з одного боку, і тотальною теоретичною нерозробленістю, відсутністю осмислення цього явища – з іншого – і створює наукову *проблему*, на розв'язання якої спрямована дана робота.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась у рамках науково-дослідної роботи “Саморегуляція соціального організму країни” (державний реєстраційний номер 0105U000447), що проводилась у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова протягом 2005-2007 рр. на замовлення Міністерства освіти і науки України, а також науково-дослідної роботи “Громадські організації як чинник демократизації суспільства” (державний реєстраційний номер 0108U000361), що виконується на замовлення Міністерства освіти і науки України з 2008 р. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 25 вересня 2009 р., протокол №2.

Метою роботи є концептуальне відтворення природи й сутності стратагемного мислення як механізму суспільної детермінації, а також напрямів його оптимального використання в суспільно-політичній практиці.

З поставленої мети логічно випливає низка дослідницьких **завдань**:

- конкретизувати концепт стратагемного мислення;
- проаналізувати існуючі підходи до проблеми застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки;
- ідентифікувати стратагемне мислення та його вплив на поведінку як герменевтико-феноменологічну проблему;
- розкрити природу, сутність, зміст і форми стратагемного мислення;
- розробити концептуальну модель застосування стратагемного мислення в її моделюванні на основі загальнотеоретичних уявлень про політичну поведінку;
- обґрунтувати історичну іманентність застосування стратагемного мислення в політичній діяльності в різні часи;
- сформулювати напрями оптимізації застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки сьогодні з огляду на сучасні цивілізаційні домінанти та детермінанти суспільного розвитку.

Об'єктом дослідження є стратагемність як атрибут свідомості особистості та суспільно-політичне явище.

Предмет дослідження – закономірності та пріоритети застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки.

Методи дослідження. Складність феномену стратагемного мислення, відсутність загальновизнаного переліку його сутнісних рис вимагають застосування системного підходу, який, доповнюючись принципами матеріалістичної діалектики та діяльнісного підходу, виступає “методологічним субстратом” даного дослідження. На цій основі стає можливим розкриття сутності, структури, взаємовпливу та визначального взаємозв’язку таких системних об’єктів: *стратагемного мислення як особливого роду розумової діяльності та політичної поведінки як форми боротьби за реалізацію політичних інтересів* – як незалежних, внутрішньо суперечливих структур, що розгортаються в полі суспільно-політичної діяльності людини та соціуму. У рамках системного підходу провідним методом дослідження виступає абстрактне моделювання, що дає змогу розробити алгоритм детермінації політичної поведінки та застосування в ній стратагемного мислення. Також широко використовуються загальнотеоретичні методи абстрагування і узагальнення (для уточнення центрального концепту роботи та для аналізу існуючих підходів до тлумачення досліджуваної проблеми), класифікації і систематизації (для структурування масиву стратагем залежно від механізму їх дії), гіпотетико-дедуктивний метод і екстраполяція (для створення проміжних і кінцевих висновків на основі опрацювання висунутих припущень та для їх розширення в розроблених напрямках удосконалення застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки).

Означена основа складає загальну методологію дослідження стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки, в той час як базу *спеціальної* методології складають феноменологічний і герменевтичний підходи.

Феноменологічний підхід дає змогу пояснити можливість застосування стратагемного мислення через існування рефлексивної реальності як визначального фактора політичної поведінки, коли реальні факти об’єктивної дійсності постають менш впливовими детермінантами політичної дії, аніж внутрішньоособистісні уявлення про ці факти. Стратагемне мислення оперує рефлексивною реальністю, що дає можливість розглядати його як чистий феномен свідомості, що уможлиблюється за допомогою методу феноменологічної редукції Е. Гуссерля.

Герменевтичний підхід дає змогу пояснити: по-перше, відмінності в змісті рефлексивної реальності політичних опонентів через різність інтерпретацій, що обумовлена традиціями, упередженнями, мовним середовищем тощо; по-друге, широту застосування стратагем як абстрактних метафоричних формулювань прийомів, зміст яких може бути витлумачений кожною особистістю оригінально і тому можливість їх застосування в тих чи інших ситуаціях чи сферах не має обмежень. У цьому аспекті герменевтичний підхід доповнюється культурологічним та цивілізаційним підходами. Культурологічний підхід дозволяє розглянути стратагемність як феномен культури Стародавнього Китаю, з одного боку, та загальнолюдської культури – з іншого. Цивілізаційний підхід, який пропонує розглянути Китайську (азіатську) та Європейську (християнську) цивілізації як самобутні

соціокультурні індивіди, живі монади історії, дозволяє ґрунтовно осмислити відмінності застосування стратагемного мислення в політичній практиці різних держав.

Застосовуючи обрану методологію, в процесі виконання поставлених завдань були отримані результати, що складають зміст **наукової новизни** і в сукупності репрезентують цілісну концепцію застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки. В центрі концепції стоїть ідея про рефлексивну природу стратагемного мислення, що, як засіб освоєння суспільно-політичної дійсності, може бути представлено як ігрова система, оскільки оперує відмінністю між уявленнями та об'єктивною реальністю. Міра та особливості цих відмінностей постають самостійним ресурсом для перемоги у протистоянні та моделюванні поведінки, використання якого вимагає відповідної ціннісно-сислової регуляції.

У дисертації сформульовані положення, що конкретизують наукову новизну дослідження і виносяться на захист:

Вперше:

– надане комплексне соціально-філософське тлумачення стратагемного мислення, природою якого є здатність людської свідомості до рефлексії та наявність нарівні з об'єктивною рефлексивною реальністю, сутністю – розроблені в протистоянні маневри, прийоми, хитрощі, реалізація яких уможливується через відмінності складових рефлексивної реальності суб'єктів політичної поведінки; змістом – сукупність послідовних етапів планування та реалізації стратагемних прийомів; явищем – передбачення подій та несподіваний для супротивника удар, що приносить суб'єкту стратагемного мислення перевагу в політичній боротьбі; формами – систематизовані прийоми-алгоритми планування та реалізації маневру в умовах політичної боротьби;

– розроблена концептуальна модель застосування стратагемного мислення в контексті процесу розгортання політичної поведінки суб'єкта політичної діяльності. Процес розгортання політичної поведінки детермінується діалектичною взаємодією політичної свідомості та політичної діяльності, при чому викривається первинність політичної свідомості, оскільки специфіка політичної сфери уможливує включення громадян до політичної діяльності тільки з певного віку, що визначає первинність політичних знань по відношенню до політичного досвіду. Механізм застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки та конструюванні соціальної дійсності пояснюється через цю закономірність й комплексне розуміння змісту стратагемного мислення як ігрової системи, що розкривається через теорії ігор (Е.Берн, Дж. фон Нейман, В.Лефевр, Л.Вітгенштейн, Й.Хейзінга);

– сформульовано основні напрями оптимізації застосування стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки через його наукове дослідження, пізнання його евристичних можливостей та обґрунтування моральних обмежень, відповідну освіту професійних політиків. При цьому виявлено специфічну складність оптимізації застосування стратагемного мислення в політичній практиці в Україні та інших слов'яномовних державах через укоріненість на ментальному рівні асоціації

між хитруванням та гріхом (відсутньої в представників західноєвропейських мовних груп), що важко піддається подоланню.

Набуло подальшого розвитку:

– аналіз сучасного сприйняття стратагемного мислення як інструменту досягнення політичних цілей в масовій свідомості, що призводить до неприйнятних крайнощів у його застосуванні: від повного ігнорування з моральних причин – до повного нігілізму в його застосуванні. Перше є неприйнятним через втрату евристичного потенціалу застосування хитрості як неортодоксального шляху досягнення політичної цілі (за умов належної ціннісно-сислової регуляції); друге – через втрату можливості продуктивного політичного партнерства та співробітництва, що є основною передумовою благоустрою суспільства, але унеможлиблюється через високий ступінь недовіри;

– обґрунтування першопричин укоріненості неприйняття хитрості у свідомості представників європейської цивілізації. При цьому проаналізовано відмінність першопричин негачії хитрості у свідомості західних і східних європейців, якими в першому випадку постають християнська мораль і домінування культурної традиції лицарства, а у другому – лексико-семантичний простір мов слов'янської групи.

Уточнено:

– концепт стратагемного мислення як різновиду розумової діяльності людини, спрямованої на специфічне освоєння соціальної дійсності в умовах протистояння задля реалізації власного інтересу за допомогою вироблення теорії, правил, технік та конкретних прийомів досягнення стратегічної переваги у боротьбі за допомогою планування маневру, прийому пастки тощо;

– світоглядне розуміння хитрості як іманентної людської риси, яке є невід'ємним інструментом досягнення поставлених цілей та освоєння об'єктивної реальності в умовах змагання, що надзвичайно актуалізується у сфері політичного як сфері боротьби за державну владу. Так, хитрість постає як розвинена здатність до рефлексії і можливість оперувати факторами рефлексивної реальності.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Шляхом обґрунтування неможливості вилучення стратагемних прийомів із політичної діяльності через вроджену схильність людини до хитрування, їх природи, сутності та евристичного потенціалу, дане дослідження відкриває шлях до опрацювання конкретних проектів, технологій оптимізації зовнішньо- та внутрішньополітичних процесів засобами *виваженого* застосування стратагемності.

У загальнотеоретичному плані положення дисертації пояснюють важливі аспекти формування поведінки та розгортання боротьби в умовах політичних, інших владних (управлінських) взаємодій, застосування маневрів і прихованих мотивів, що є актуальним доповненням наукового знання в галузі соціальної філософії та філософії політики. Висновки роботи можуть стати у пригоді філософам, політологам, соціологам, психологам, культурологам.

Результати аналізу сутності, природи, змісту і форм страгемного мислення як способу освоєння об'єктивної дійсності та побудови комунікації можуть знайти застосування під час викладання відповідних тем із соціальної філософії, історії філософії, філософії політики, філософської антропології, політології, політичної психології, політичних технологій, теорії дипломатії.

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювались на спільному засіданні кафедри управління та євроінтеграції і кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, були оприлюднені на низці науково-практичних конференцій, а саме: Міжнародній науковій конференції студентів, магістрів, аспірантів та науковців “Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій” (Суми, 2008); VI Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів “Соціологія у (пост)сучасності” (Харків, 2008); V Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Луцьк, 2008); V Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність” (Харків, 2008); Міжнародній науковій конференції “Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии” (Смоленськ, Росія, 2008); Міжнародній інтернет-конференції “Розвиток України у XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми” (Тернопіль, 2008); круглому столі “Мультикультуралізм в освіті: проблеми, ризики та перспективи” (Київ, 2008); IV Всеукраїнській науково-методичній конференції “Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи” (Івано-Франківськ, 2008); II Міжнародній науково-практичній конференції “Простір гуманітарної комунікації: трансформації академічного дискурсу” (Київ, 2009); Науково-практичному семінарі “Інноваційні стратегії розвитку освіти” (Київ, 2009); Науково-практичній конференції “Університетська освіта в Україні і світі: стан, проблеми та шляхи розвитку” (Київ, 2009).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 10 публікаціях, в числі яких 5 статей в наукових виданнях, що визнаються ВАК України як фахові з філософських наук.

Структура роботи обумовлена завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків, списку використаних джерел (215 позицій) і 2 додатків. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, основна частина – 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У “**Вступі**” обґрунтовується актуальність теми, розкривається міра її розробленості, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження та зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, наводяться положення, що претендують на наукову новизну, демонструється теоретична і практична цінність отриманих результатів, описується структура і обсяг роботи.

У першому розділі – “Методологічні основи дослідження концепту «стратагемне мислення»” – виконуються завдання зі створення історико-методологічного фундаменту концепції.

Підрозділ 1.1. – “Стратагемне мислення як соціально-філософський концепт: сучасне визначення” – презентує результати послідовного аналізу понять “мислення”, “стратагема”, “стратегія”, “стратагемність”, “стратагемне мислення”.

Як видно з аналізу стану розробки проблеми на відміну від поняття “мислення” концепт “стратагемного” детального філософського осмислення не здобув. Тож, у філософській літературі визначення власне концепту стратагемного мислення відсутнє. Терміни “стратагема”, “стратагемність” застосовуються ситуативно і в залежності від контексту кожного окремого дослідження в них вкладається загальний смисл певного плану, планування.

Найгрунтовнішу наукову розробку стратагемність отримала в рамках російської та західноєвропейської синології як явище стародавньої та сучасної китайської культури. Також, незначної розробки стратагемне мислення дістало у працях сучасних політтехнологів, в яких детально розглядаються способи його застосування, проте сам феномен належного осмислення не здобуває.

Тож, обґрунтування концепту стратагемного мислення спирається на: 1) класичному розумінні сучасною філософією *мислення* як процесуального прояву функціонування свідомості, особливої ідеальної діяльності людини; 2) поняття *соціального мислення*, що відображає здатність оперувати уявленнями, логікою формування інтересів суб’єктів соціальних дій, у відповідності з якими розгортається соціальна реальність; 3) поняття стратагеми – як стратегічно орієнтованого алгоритму дій, що передбачає непрямий підхід, маневр в досягненні мети.

Виводиться дефініція стратагемного мислення як *різновиду розумової діяльності людини, спрямованої на специфічне освоєння соціальної дійсності в умовах протистояння задля досягнення інтересу (виграшу) за допомогою вироблення теорії, правил, технік та конкретних прийомів досягнення стратегічної переваги у боротьбі та протистоянні за допомогою планування прихованого виверту, пастки, хитрості тощо.*

В підрозділі 1.2. – “Методологічний інструментарій дослідження стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки” – представлено доцільність застосування системного та діяльнісного підходів до дослідження суспільно-політичної сфери взагалі, та стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки зокрема. Так, системний підхід дозволяє розглянути політичну поведінку та стратагемне мислення як системні утворення. Діяльнісний підхід орієнтує на дослідження стратагемного мислення (як особливого виду розумової діяльності) у його взаємодії з політичною діяльністю та поведінкою. Принципи матеріалістичної діалектики дозволяють застосовувати ці підходи відповідно до уявлень про загальний зв’язок і розвиток, боротьбу свідомості та діяльності як протилежностей, через які реалізується розгортання соціуму.

Герменевтичний та феноменологічний підходи дозволяють розкрити сутність стратагемного мислення через розуміння суб'єктивної дійсності як безпосередньої істини, яка передбачає зв'язок сенсового та емоційного світів людини, що пояснює трансформацію об'єктивної інформації при зміщенні досягнення взаєморозуміння як цілі комунікації прагненням реалізації певного інтересу.

Осмислення стратагемного мислення як загальнолюдського феномену з одного боку, та як риси китайської цивілізації з іншого, дослідження причин упередженого ставлення до стратагемності в різних культурах підкріплено потенціалом культурологічного та цивілізаційного підходів. Це, в сукупності, забезпечує міждисциплінарний характер дослідження.

Обґрунтована спроможність сформованої методології забезпечити грамотну філософську інтерпретацію спеціально-наукових напрацювань у проблематиці застосування стратагемного мислення у політичній практиці.

На сформуваному в такий спосіб фундаменті концепції базується теоретичний аналіз феномену стратагемного мислення та його застосування в освоєнні політичної дійсності, якому присвячено **другий розділ – “Теоретичні засади дослідження стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки”**.

Підрозділ 2.1. – “Сутність, зміст і форми стратагемного мислення” – зосереджує увагу на такій сутнісній рисі стратагемного мислення як наявність пастки, маневру, прихованої мотивації, при чому обґрунтовується відносність негативного розуміння хитрування як ницого способу досягнення мети та відмінності ставлення до такого способу дій у різних культурах.

Розгляд соціальної поведінки через комунікацію дозволяє виділити фактори, що обумовлюють можливість стратагемного мислення – коли спілкування спрямоване не на досягнення взаєморозуміння, а на переслідування інтересу, метою його більше не є, щоб передана інформація була вірно витлумачена, тож джерелом маневру є відмінність між фактами об'єктивного світу, змістом переданого повідомлення, та сприйняттям, відображенням їх в свідомості опонента. Здатність індивіда до глибинної рефлексії постає природою стратагемного мислення, а рефлексивна реальність, багатоланкова рефлексія різних рангів уможливорює стратагемне мислення як спосіб освоєння та конструювання соціальної реальності.

Спираючись на ідею про сутність стратагемності як умисне порушення взаєморозуміння, унеможливлення адекватної інтерпретації актуальної інформації, здійснюється спроба розглянути зміст стратагемного мислення через теорії ігор. Задля цього застосовується соціально-психологічна теорія ігор у спілкуванні Е.Берна, математична теорія ігор Дж. фон Неймана, теорія рефлексії та рефлексивних ігор В.Лефевра, вчення Л.Вітгенштейна про “мовні ігри”, концепція “homo ludens” Й.Гейзінги. Означені ігрові концепції уможливають всебічний розгляд змісту стратагемного мислення з одного боку, як мережі послідовних етапів його розгортання, а з іншого, як низки специфічних рис означеної розумової діяльності. Це дозволяє розкрити зміст стратагемного мислення в різних контекстах: суб'єктивно-психологічному,

соціально-філософському, логіко-філософському та філософсько-культурологічному, що забезпечує його комплексне розуміння відповідно принципу доповнюваності Н.Бора.

Після ґрунтовного аналізу стратагемного мислення як феномену в **підрозділі 2.2. – “Модель формування політичної поведінки і місце стратагемного мислення в цьому процесі”** здійснюється систематичне дослідження процесу застосування його в моделюванні політичної поведінки. Для уможливлення розгляду політичної поведінки, як сукупності поведінкових реакцій, що розгортаються у специфічному середовищі, обґрунтовується специфіка політичної сфери як сфери протиборства, конкуренції, особлива цільова спрямованість політичної діяльності на здобуття та утримання влади, реалізацію власних інтересів, нав’язування своєї волі іншим суб’єктам соціальної дії. Таке розуміння політичного дає відправний пункт та пояснює надзвичайну застосовність стратагемного мислення в політичній діяльності.

Процес формування політичної поведінки розглядається як цикл детермінуючого взаємоперетікання політичної свідомості та політичної практики, при чому політична свідомість отримує визначальну роль, оскільки процес політичної соціалізації, здобуття знань, уявлень про політику розпочинається значно раніше, ніж особистість (через нормативно-правові детермінанти) отримує можливість залучитись до політичної практики. При створенні моделі формування політичної поведінки враховано відмінності цього процесу залежно від наявності цілеспрямованої політичної діяльності.

На основі створеної моделі розгортання політичної поведінки, спираючись на уявлення про стратагемне мислення як оперування факторами рефлексивної реальності, створюється концептуальна схема його застосування в моделюванні політичної поведінки як система векторів рефлексії різних рангів.

Третій розділ – “Стратагемне мислення як проблема суспільно-політичної практики” – присвячений аналізу проявів стратагемного мислення в рамках соціально-політичних взаємодій.

У **підрозділі 3.1. – “Феномен стратагемного мислення в моделюванні політичної поведінки в світі та Україні”** – проаналізовано випадки практичного застосування стратагем як прийомів освоєння соціальної реальності в політичній, державницькій, дипломатичній, військовій діяльності в різні часи. Обґрунтовано повсюдну укоріненість стратагемного мислення, планування маневрів та пасток спрямованих на моделювання поведінки опонента відповідно до власних пріоритетів в політичній діяльності в різних культурах. При цьому, очевидним постає той факт, що у політику західного світу стратагемність як явище не проникла зі східних культур. В усіх суспільствах вона самостійно зародилась як спосіб освоєння соціальної дійсності, розвивалась, застосовувалась та застосовується до сьогодні незалежно від процесів міжкультурної інтеграції. Відмінність полягає в тому, що східно-азіатська цивілізація теоретично осмислювала, розробляла, фіксувала у історичних джерелах прийоми стратагемного мислення, в той час коли

західна цивілізація завжди відверталась від маневрування як від нижчого прояву розуму, хоч застосовувала хитрість не менш інтенсивно.

Ідея про очевидну суперечність між ефективністю й розповсюдженістю застосування непрямого способу та тотальною нерозробленістю цієї проблеми теоретичною думкою, стала вихідною для *підрозділу 3.2. – “Оптимізація прийняття політичних рішень на основі застосування стратагемного мислення”*, в якому формулюється теза про суперечність між евристичним потенціалом, ефективністю та широким застосуванням хитрості в політичній практиці та неготовністю людства застосовувати інструментарій стратагемного мислення у відповідності до вимог розвитку сучасного демократичного суспільства – гуманізації, дотримання прав людини, принципів рівності, прозорості, партнерства, співробітництва та соціальної справедливості.

Розроблені напрями оптимізації застосування стратагемного мислення в прийнятті політичних рішень та моделюванні політичної поведінки спрямовані на розв’язання цієї суперечності. Вони більш конкретизовано викладені у загальних висновках до дисертації.

ВИСНОВКИ

1. Робота репрезентує результати соціально-філософського аналізу стратагемного мислення як суспільного феномену та його застосування при моделюванні політичної поведінки та конструюванні перспективного майбутнього в ситуаціях політичної боротьби. Під стратагемним мисленням розуміється різновид розумової діяльності людини, спрямованої на специфічне освоєння соціальної дійсності в умовах протистояння задля досягнення інтересу (виграшу) за допомогою вироблення теорії, правил, технік та конкретних прийомів досягнення стратегічної переваги у боротьбі та протистоянні за допомогою планування прихованої пастки, маневру, прийому, хитрості тощо.

2. Специфіку методології дослідження обумовили феноменологічний та герменевтичний підходи, які зорієтували його на аналіз стратагемного мислення як свідомого планування порушення взаєморозуміння супротивників при здійсненні соціальної комунікації в умовах політичної боротьби.

3. Спираючись на дані концептуальні засади, визначено, що:

1) сутністю стратагемного мислення є планування хитрості, виверту, маневру, приховуванні мотивації та справжніх цілей діяльності;

2) природою стратагемного мислення виступає здатність індивідів до рефлексії, що обумовлює існування нарівні з об’єктивною реальністю рефлексивної реальності, яка виступає рівноправним фактором детермінації соціальних відносин;

3) зміст стратагемного мислення, яке спрямоване на свідоме приховання дійсного смислу, порушення адекватної інтерпретації одних і тих самих подій різними суб’єктами, розкривається через теорії ігор Е.Берна, Дж. фон Неймана, В.Лефевра, Л.Вітгенштейна, Й.Хейзінги і постає як послідовний ланцюг

заходів, що уможливають викривлення сприйняття опонентом, а також система специфічних рис, притаманних такій розумовій діяльності;

4) на основі теорії рефлексивних ігор В.Лефевра сформовано модель застосування стратагемного мислення як оперування факторами рефлексивної реальності, тобто уявленнями, що уможливує корекцію поведінки, як власної, так і опонента, відповідно до заданих пріоритетів політичної діяльності;

5) за допомогою аналізу історичної та сучасної практики застосування стратагемного мислення в політиці виявлено укоріненість цього інструментарію в конструюванні соціальної дійсності як у східній, та і в західній культурах, що дозволяє говорити про стратагемність як загальнолюдський феномен, неминучість її застосування на практиці, відповідно до чого запропоновані напрями оптимізації застосування цього інструментарію.

4. В якості основного напрямку оптимізації застосування стратагемного мислення обґрунтовується поглиблене пізнання, дослідження хитрості як іманентно-людського способу досягнення цілі та впливу на поведінку супротивника, від осмислення якого століттями відвертались.

Причинами негачії хитрості в західноєвропейській свідомості є такі детермінанти її формування, як християнський світогляд і лицарська етика. Причини негативного ставлення до хитрості у слов'янських народів інші – вони пов'язані з семантичним полем мов слов'янської гілки, з дохристиянськими уявленнями про зло, і це негативне ставлення значно яскравіше виражене, що доводиться семантичним аналізом когнітивно-метафоричного навантаження, яке несуть слова “хитрість”, “лукавство”, “підступ” в слов'янських мовах.

Це обумовлює висновок, що в українському суспільстві оптимізація прийняття політичних рішень засобами стратагемного мислення є надзвичайно складним завданням, яке вимагає в першу чергу зміни ставлення в масовій та індивідуальній свідомості до хитрості як явища.

У зв'язку з цим розроблено низку пропозицій, спрямованих на всебічне дослідження стратагемності на науково-теоретичному та практичному рівнях, підвищення рівня моральної та деонтологічної освіти сучасних політиків відповідно до основних цінностей демократичного суспільства, що уможливить застосування хитрості “на користь” і дасть змогу поступово згладити негативне до неї ставлення, формуючи в масовій свідомості розуміння, що не хитрість як засіб визначає моральне забарвлення дії, а її кінцевий результат; уможливить врівноважене раціональне ставлення до стратагемного мислення як інструменту освоєння політичної дійсності, створить підґрунтя для навчання морально узгодженому доцільному практичному застосуванню непрямих шляхів досягнення мети.

5. Отримані результати можуть бути використані в подальших наукових розвідках і на практиці – як підґрунтя для ефективного актуального освоєння політичної дійсності Крім цього, напрацьований матеріал може підвищити якість викладання відповідних дисциплін у вищих навчальних закладах.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

1. Шалімова Є.О. Стратегемність – минуле китайської культури чи майбутнє української політики / Є.О.Шалімова // Політологічний вісник: зб. наук. праць. – К.: “ІНТАС”, 2008. – Вип. 33. – С. 58-69.
2. Шалімова Є.О. Постмодерністський інструментарій дослідження стратегемного мислення в моделюванні політичної поведінки / Є.О.Шалімова // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 216-224.
3. Шалімова Є.О. Сутність і зміст стратегемного мислення крізь призму теорій ігор / Є.О.Шалімова // Гілея (науковий вісник): зб. наук. праць / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2009. – Вип. 29. – С. 183-191.
4. Шалімова Є.О. “Хитрість” як засіб у політичній практиці: герменевтичний підхід до неоднозначності сприйняття / Є.О. Шалімова // Нова парадигма: журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 89. – С. 68-81.
5. Ємельяненко Є.О. Сутність та зміст стратегемного мислення в контексті теорії рефлексії / Є.О.Ємельяненко // Нова парадигма: журнал наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 90. – С. 13-22.
6. Шалімова Є.О. Стратегічність політики як умова інноваційно-технологічного розвитку / Є.О.Шалімова // Розвиток України у XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: тези доповідей міжнародної Інтернет-конференції, 15 березня 2008 р., м. Тернопіль. – Тернопіль, 2008. – С. 141-143.
7. Шалімова Є.О. Стратегемне мислення в політичній практиці / Є.О.Шалімова // Соціологія у (пост)сучасності: матеріали VI міжнародної конференції студентів та аспірантів, 17-19 квітня 2008 р., м. Харків. – Харків, 2008. – С. 338-339.
8. Шалімова Є.О. Ставлення до євроінтеграційних процесів та національна ідентифікація як детермінанти формування політичної поведінки в регіонах / Є.О.Шалімова // Європейська та євроатлантична інтеграція і транскордонне співробітництво: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців, 15-16 травня 2008 р., м. Луцьк. – Луцьк, 2008. – С. 170-173.
9. Шалімова Є.О. Етнічні кордони та етнокультурні особливості в моделюванні політичної поведінки / Є.О.Шалімова // Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 травня 2008 р., м. Харків. – Харків: ХНПУ, 2008. – С. 174-176.
10. Шалімова Е.О. Стратегемное мышление как специфическая этнокультурная черта Китая / Е.О. Шалімова // Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии: тезисы докладов Международной научной конференции, 29-30 мая 2008 г., г. Смоленск. – Смоленск, 2008. – С. 362-368.

АНОТАЦІЇ

Ємельяненко Є.О. Стратегемне мислення в моделюванні політичної поведінки: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2010.

Вихідною ідеєю роботи є уявлення про стратегемне мислення як іманентно людський спосіб організації суспільно-політичної дії, спрямованої на досягнення мети в умовах протистояння через застосування непрямих маневрів. Природою стратегемного мислення постає здатність індивідів оперувати факторами рефлексивної реальності. Зміст розкривається через теорії ігор як низка мисленнєвих операцій, що уможливають побудову стратегічної пастки. Створено концептуальну схему застосування стратегемного мислення в політичній діяльності. Підтверджено історичну укоріненість стратегемного мислення в політичній діяльності, обґрунтовано можливість оптимізації прийняття політичних рішень засобами стратегемного мислення через узгодження утилітарних і деонтологічних аспектів політики тощо.

Ключові слова: політична поведінка, політична діяльність, стратегема, стратегія, маневр, хитрість, гра.

Емельяненко Е.О. Стратегемное мышление в моделировании политического поведения: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Работа посвящена социально-философскому анализу стратегемного мышления в моделировании политического поведения в обществе. Исходным является представление о стратегемном мышлении как имманентно человеческом способе организации общественно-политической деятельности, которая направлена на достижение цели в условиях противоборства при помощи применения непрямого подхода, приемов и маневров.

Исходя из понимания сущности стратегемного мышления как умственной деятельности, направленной на разработку непрямого способа достижения цели, в качестве источника стратегемности обосновывается способность индивидов оперировать факторами не только объективной, но и рефлексивной реальности. Содержание стратегемного мышления раскрывается через разнообразные игровые концепции как совокупность последовательных этапов планирования маневра, приема, хитрости, направленных на моделирование политического поведения как оппонента, так и собственного, что делает возможным достижение преимущества в политической борьбе. Сформирована модель применения стратегемного мышления в политической деятельности,

которая состоит из схемы развертывания политического поведения, дополненной имитацией векторов стратагемного мышления, направленных на оперирование факторами рефлексивной реальности.

Праксеологический анализ позволил подтвердить укорененность применения стратагемного мышления в политической деятельности людей разных культур и эпох. Рекомендации относительно оптимизации принятия политических решений средствами стратагемного мышления направлены на согласование утилитарных и деонтологических аспектов маневрирования в политике – в соответствии с нормами демократии и гуманистического общества.

Обосновано, что оптимизация применения стратагемного мышления в моделировании политического поведения может быть реализована только через его основательное научное осмысление. Но в общественном отношении к маневрированию в европейской, особенно славянской культуре доминируют негативные ноты. Герменевтико-феноменологическое исследование доказывает, что это негативное отношение к уловкам имеет глубокие иррациональные корни, восходящие к религиозным и социокультурным особенностям европейской цивилизации. Противоречие между эффективностью стратагемного мышления и его неприятием европейской культурой может быть снято средствами глубокого научного познания данного феномена, что поможет также разрешить его этико-утилитарный конфликт.

В качестве основных прикладных рекомендаций к оптимизации применения стратагемного мышления в политической практике предложено:

1) повышение уровня этико-морального и деонтологического образования профессиональных политиков всех уровней; также перспективно включение анализа достижений стратагемной мысли в учебные курсы в политическом образовании;

2) привлечение внимания теоретиков и практиков политической науки к осмыслению таких направлений как “этика и политика”, “хитрость и человек как социальное существо”, “этика, хитрость и политика” в ходе конференций, семинаров, конкурсов творческих работ;

3) обстоятельное осмысление стратагемного мышления как историко-культурного и психосоциального феномена, что позволяет сделать возможным его адекватное понимание и использование в украинском политикуме;

4) разработка и освоение приемов, техник, развитие стратагемного мышления как специфической умственной деятельности человека, которая имеет безграничный эвристический потенциал для решения прикладных общественно-политических задач нестандартными путями. Для этого к методам обучения и переподготовки политиков необходимо добавить рефлексивные игры, которые позволяют овладеть навыками стратагемного мышления, развить способность оперировать факторами рефлексивной реальности, планировать непрямые действия в соответствии с аксиологическими приоритетами современного гуманистически ориентированного демократического общества.

Ключевые слова: политическое поведение, политическая деятельность, стратагема, стратегия, маневр, хитрость, игра.

Yemeljanenko Y.O. Stratagem thinking in the political behaviour modelling: social-philosophical analysis. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate in philosophical sciences, subject field 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National pedagogical Dragomanov university. – Kyiv, 2010.

The initial idea of work is a picture of stratagem thinking as an immanent human way of social and political action organization, directed on achievement of purpose in the conditions of opposing through application of non-direct manoeuvres. Individuals ability to operate with factors of reflexive reality is grounded as a nature of stratagem thinking. Its contents is opened up through game theories as a row of mental operations which do possible the construction of strategic trap. The conceptual chart of application of stratagemity in political activity is created. Historical rooting of stratagem thinking in political activity of people is confirmed, possibility of optimization of political decisions acceptance by means of stratagem thinking through concordances of utilitarian and deontological aspects of policy, etc. is grounded.

Keywords: political conduct, political activity, stratagem, strategy, manoeuvre, cunning, game.